

Леонід Кучма: "Щоб тебе зрозуміли, потрібно спочатку померти"

У Ялті зустрілися президенти всіх країн СНД, щоб обговорити і підписати угоду про створення зони вільної торгівлі. Про взаємини країн-сусідів і мав намір поговорити з хазяїном саміту оглядач "Вістей". Зустріч відбулася в Москві, перед презентацією на Московському міжнародному книжковому ярмарку книги Леоніда Кучми із загострено полемічною назвою "Україна - не Росія". Розмова, природно, торкнулася книги, а потім вийшла далеко за рамки обговорюваної теми.

Президент України Леонід Кучма відповідає на запитання оглядача Бориса Пастернака. (Друкується зі скороченням)

- Тепер, коли з вашої книги всі зрозуміли, що "Україна - не Росія", хочеться запитати: як Ви уявляєте спільне майбутнє двох країн? І чи є майбутнє в СНД?

- Україна зацікавлена в сильній Росії - і з політичної точки зору, і з геополітичної, і з економічної, і з гуманітарної. Опонентам пропоную подивитися на географічну і геологічну карту Російської Федерації. Там відповіді на всі запитання.

Щодо СНД... Чому нам не перейняти досвід Європейського союзу? Там усе йшло знизу, від конкретного. Перш, ніж прийти до думки про створення єдиного економічного простору, вони виробили угоду зі сталі та іншої продукції, потім запланували і ввели єдину валюту, тепер думають про конституцію.

А якби відразу після Другої світової війни вони прийняли політичне рішення об'єднатися, нічого б не вийшло.

- У далекій перспективі Ви бачите щось схоже на просторах СНД?

- Я ж завжди виходжу з того, що треба думати, що буде завтра. Можливо, я завтра знайду в десять разів більше, ніж сьогодні втрачу. Чому Німеччина і Франція спочатку платили в ЄС набагато більше, ніж інші? Тому що вони розуміли, що спільні зусилля потрібно стимулювати, потрібно допомогти тим, хто слабший.

- Ви пропонуєте Росії стати спонсором об'єднання?

- Не про спонсорство йдеться, якщо правильно порахувати. От у російському уряді порахували і сказали, що введення зони вільної торгівлі завдасть Росії збитків в 500 мільйонів доларів. Але, по-перше, 500 мільйонів для Росії, якщо вже говорити відверто, не гроші. Більше нелегально витікає за кордон. А по-друге, нехай порахують, скільки отримає Росія від того, що різко збільшиться товарообіг. Таке враження, що Росію просто підштовхують замкнутися в собі.

- А що за сили її підштовхують?

- Я не знаю, що це за сили. Внутрішні, звичайно, російські. Я на прикладі нашого спільного проекту, літака Ан-70, це бачу... Світ визнав його літаком XXI сторіччя, у ньому 72 відсотки російської праці, а 28 - української. І як чинять із цим проектом супротивники нашого співробітництва! От задля чого вони штовхають Росію знов городити город, здійснювати модернізацію застарілих машин? Навіщо чекати, поки Європа зробить свої літаки? Щоб потім купувати в Європі? Але це вдвічі дорожче.

- Ви вважаєте, що проблему можна вирішити політичним втручанням двох президентів? Але це все ж таки ринкове питання...

- Ніякого ринку ще немає, літак же треба до пуття довести. Є рішення президента Росії, є рішення прем'єр-міністра, я знаю, що Касьянов абсолютно відвертий у своїй позиції, але що за сили тоді заважають? Я ж не повірю, що якийсь Михайлов, який збирається на пенсію, у змозі зупинити літак на зльоті. Та це просто абсурд!

- Які ще реальні спільні, об'єднувачі проекти Ви б могли назвати?

- По-перше, газовий консорціум. Потрібно збільшити постачання газу до Європи. Це спільні інтереси.

- А тертя з приводу несанкціонованого відбору Україною російського газу вже врегульовано?

- Повірте мені, так! Україна не завжди була зразковим платником, але ми ніколи газ не крали. Ми завжди домовлялися із "Газпромом", він сам давав згоду на відбір газу, і ми потім платили за нього збільшену ціну. Можемо показати документи. Були борги, які накопичувалися, але вони погашалися. І до того ж, у нас на кордоні з Європою знаходиться найбільше сховище газу, яке вщерть заповнене. У разі нестачі - будь ласка, відкривай, качай газ. Але такого не було, щоб ми не виконували зобов'язань з постачання газу до Європи і залазили до резервних ємностей.

- Тобто розмови про розкрадання газу Україною - це теж були політичні ігри?

- Абсолютно однозначно. Хоча, з погляду платежів, рильце у нас у пушку, борги є. Можна згадати всілякі наші економічні структури, які на цьому паразитували. Причому, паразитували не лише завдяки зусиллям українців, але й з допомогою російських колег, які чудово знали, що роблять. Борги є, але ми ж їх визнаємо. Яке ж це розкрадання?! Далі у сфері високих технологій у нас є маса спільних проектів. У ракетно-космічній галузі. Ми просто не маємо права покинути те, що створювалося десятиліттями зусиллями Росії та України. Сьогодні заново створити таке в Росії - це колосальні витрати коштів, яких немає. А потім: невідомо, чи вийде у вас створити щось краще

- Напевно, Ви маєте на увазі "Південмаш", на якому працювали директором. Чим він зараз займається?

- Ми стратегічні ракети перестали робити, про що я дуже шкодую, тому що нічого кращого, ніж наша "Сатана", ніхто не придумав і ще довго не придумає. Сьогодні ці ракети стоять на озброєнні в Росії, і ми продовжуємо технологічний нагляд за ними. Це ракета, яку поважають усі потенційні супротивники, тому що вона може легко долати будь-яку протиракетну оборону.

Ми робимо разом із Росією і з американцями ракетні комплекси "Sea launch" - "Морський старт". Це вражаючий проект, Слава Богу, всі останні пуски успішні. Зараз ведемо переговори з "Боїнгом", щоб цей проект перенести і на Байконур. Потрібні, звичайно, деякі доробки. З екватора старт двоступінчастий, а на космодромі появляється третя ступінь, але це доробити нескладно. Ну, і ракети "Зеніт" і "Циклон" використовуються в Росії.

- Чи важко вам далось рішення відправити українські війська до Іраку?

- Я ставив собі таке запитання: а чому ніколи в жодній країні не виникало політичної проблеми, коли мова йшла про відправлення миротворців? Чому ми у своєму житті раніше ніколи не ставили собі такі питання? Радянський Союз, не питаючись в ООН, "заїжджав" до багатьох країн, із відомими наслідками, до Афганістану також.

Можу і на прикладі Югославії пригадати, що там не все було зроблено за стандартами Ради Безпеки ООН. А вже так? У мене з комуністами на цю тему була невеличка дискусія. Я їм кажу: а що ви - то проти? Хусейн знищив до десятого коліна всіх, хто мав якесь відношення до комуністичної партії. Чому ви сьогодні мовчите, що він застосовував хімічну зброю, труїв курдів? Що він розв'язав останнім часом кілька війн?

- І що комуністи їм на це відповіли?

- Нічого не могли відповісти. І до того ж: дійсно, після 11 вересня світ змінився. Третя світова війна - хто би що не казав - розпочалася. Скажіть, якими політичними методами можна вирішити проблему тероризму?

- Ви в політичні методи не вірите?

- Не вірю. Потрібна могутня сила. А заперечення проти присутності іноземних військ в Іраку виникають і через те, що там переплелися багато інтересів, у тому числі економічні. Хтось кричить про необхідність виведення американських солдатів. Не думаю, що ці горлани так вже турбуються про іракський народ.

- Ви, на мій погляд, абсолютно логічно і правильно розмірковуєте, але, не дай Боже, до України доставлять труну з Іраку. Там зараз небезпечно, гинуть американці та англійці, осколок чи куля може дістатися й українцю, і вам неодмінно скажуть: чого ми туди полізли?

- Я проситиму вибачення в родичів загиблих, якщо так, не доведи Господи, станеться. Але не сам президент приймав рішення. Спочатку було рішення РНБО, потім рішення прийняв парламент. Все це було в рамках рішення РБ ООН. Й історичні аналоги можна проводити. Друга світова, або Велика Вітчизняна війна - для нас це свята битва з усіх точок зору. А багато американців були проти того, щоб Америка вплутувалася у війну. Там розгорнувся потужний ізоляціоністський рух, і коли прийшли перші похоронки, Рузвельта опозиція називала мало не вбивцею. А Рузвельт що на це відповів? "Це не опозиція, це негідники". От і я так відповім тим, хто почне спекулювати на крові українських миротворців в Іраку, якщо вона, не дай Боже, проллється. Миротворці іноді гинуть, але це армія... Ми ж туди посилали не пацанів, а професіоналів, добровольців. Немає жодного, хто поїхав би туди за наказом міністра оборони. Люди свідомо пішли на це, розуміючи, що вони ризикують. А потім: для чого армія все ж таки? Радянську армію багато років готували в тепличних умовах і вважали, що вона найсильніша у світі. А потім життя показало, що вона... що її генерали не сильні, а безмозкі. Давайте вчитися в екстремальних ситуаціях, тим більше що в даному випадку - це участь у безперечно шляхетній справі.

- Як в Україні складаються відносини з другим "головним сусідом", Польщею?

- У нас стратегічне партнерство, дуже високий рівень економічних відносин, торговий обіг близько 2 мільярдів доларів. Ми пройшли з президентом Квасньовським великий спільний шлях. Головний результат у тому, що сторінки історії минулого ми залишили історикам, що ми потиснули один одному руки, підписали угоду про примирення і хрест на честь цього поставили на Волині. І вирішили: нехай молодь їздить без будь-яких забобонів - як у Польщу, так і в Україну.

- Квасньовський за переконаннями і за походженням - лівий політик. І Польща, з її різким неприйняттям комунізму, його дуже спокійно і мирно прийняла. Чому?

- Поляки - це така зцементована нація, на відміну від українців. Для них Польща - вища за все. Вони обрали свого

президента, і якщо він діє на благо країни, на благо кожного поляка, то яке їм діло, як забарвлені його особисті переконання? Я їм просто заздрую. Менталітет у поляків і українців дуже різний. За тими політичними баталіями, що відбуваються в Україні, за висловлюваннями наших політиків-опозиціонерів важко зробити висновок, що в Україні є політична еліта, яка стоїть на варті насамперед національних інтересів. Захід Польщу завжди вважав своєю. Як перший крок після падіння соціалізму він списав Польщі 36 мільярдів доларів боргів. Ви можете собі таке уявити з Україною? А який внутрішній борг сьогодні в Польщі?

- Який?

- Наскільки я знаю, більше 40 мільярдів доларів. А в нас 12 мільярдів. Тобто вони спокійно залазять у борги, розуміючи, що їм Захід не дасть пропасти.

- І вам би так жити хотілося?

- Я не хочу йти шляхом Польщі. Польща зараз стає звичайним учасником міжнародного розподілу праці. Я ж завжди мріяв, щоб Україна мала своє власне обличчя. Що я маю на увазі під цим? Я хочу, щоб Україна робила не запальнички і запонки, а літаки, ракети, космічні апарати. І весь час переконую на всіх зустрічах своїх російських співрозмовників, що потрібно приземлитися у своїх планах, спуститися на землю. Ну, не скоро Захід вкладатиме в російські високі технології. Ви покажіть мені хоч один високотехнологічний проект, окрім сировинного, до якого Захід проявив інтерес. Та й сировинники кажуть, що їм передове обладнання не продають, а впроваджують учорашнє.

- А як зараз розвивається наша економіка? У вас же вона зараз дуже динамічно виглядає. Відсотків 8-10 зростання щорічно, здається?

- 12 відсотків промислового виробництва.

- У Європі це найвищий приріст?

- Так. Але нас трохи підкосило цього року сільське господарство. Але навіть у цьому є свої корисні боки.

- Доводиться крутитися?

- Звичайно. Чому ми свого часу відстали? Бо політичне керівництво у Кремлі вважало, що, отримавши один раз 180 мільярдів доларів за нафту, можна заспокоїтися до кінця життя. Світ здійснив нову технологічну революцію, а ми залишилися на тому ж рівні. І потім поїхали на Захід купувати транзистори і все таке інше... Усе ж таки конкуренція - рушійна сила.

- Мене здивувала цифра хлібної допомоги, яку вам погодилася надати Росія, - мільйон тонн зерна. На тлі загальних зборів Росії та України - це просто крихти...

- У тому, що сталося цього року на нашому продовольчому ринку, вина лише самої України. Торішній великий врожай ми могли дещо інакше розподілити. Але на нашому ринку працювало 8 трейдерів - і жодного українського.

- Російські були?

- Ні. Уряд не відіграв своєї ролі, а він зобов'язаний був через державний резерв підтримати ціну на ринку, закупити хоча б два мільйони тонн зерна. Ми б підтримали українського товаровиробника, щоб у нього не скупили зерно по 60-70 гривень за тону. Іноземні трейдери скупили. Трохи притримали, а потім продали під 300 відсотків рентабельності. Це найелементарніший наш ляпсус. Але слід було думати про це в лютому - березні. Ми дотепер живемо ілюзіями, деякі наші чиновники вирішили, що ринок сам усе відрегулює. Але без втручання держави нічого поки не робиться.

- Як же переживете цей рік?

- Та переживемо. От у нас 1999 року так було: 24 мільйони тонн зібрали, а цього року зберемо набагато більше. У нас високий врожай кукурудзи, соняшника. А хліба не вистачає до норми десь близько півтора мільйона тонн. Мільйон тонн купимо в Росії. З цього не слід було роздмухувати трагедію. Не слід було розкручувати кампанію. Але ми розкрутили це, а зараз пожинаємо плоди своєї елементарної дурості.

- Так, вас різко критикують. І взагалі, треба сказати, у вас напрочуд важка опозиція.

- Я б із задоволенням помінявся опозиціями із вашим президентом.

- Чому так вийшло? Бо в суспільстві поки такий розбрат? Чи у вас недостатньо твердості у відносинах із політичними супротивниками?

- Можна йти двома шляхами - затиснути або взагалі не втручатися. Я зайняв позицію невтручання. Про мене таке пишуть... "Найголовніший ворог усієї планети". Я деяким своїм опонентам кажу: давайте по Україні проїдемо, подивимося, як люди живуть, потім поїдемо до Болгарії, до Румунії і порівняємо. І ви побачите, що Україна і без щедрих кредитів розвивається нормально. Це при тому, що ми після російської кризи 1998 року впали вдвічі і піднімалися дуже важко. Це перше. І друге: свобода преси - адже це теж обслуговування інтересів. І проти цього не попреш. А що, в Європі ситуація інша?

- Там просто етична культура полеміки дещо вища.

- Звичайно, там до паскудства не опускаються, як у нас. А те, що в нас сьогодні об'єдналися вкрай ліві і вкрай праві, - це нонсенс нашої системи. Це дуже заважає. Сьогодні я працюю не в нормальному режимі президента - практично немає часу, щоб сісти й обміркувати дуже серйозно все, порадитися з усіма щодо тієї чи іншої проблеми.

- А чому немає часу?

- Сотні питань, які президент не повинен вирішувати, а вирішувати доводиться. Так уже склалося. Я все намагаюся від цього відійти. Якщо порівнювати із вашим президентом, то я набагато більше спілкуюся і з урядом, і з депутатами. Просто таку систему колись завів, а потім від неї відмовитися вже складно. Мені хотілося знати процеси зсередини.

Я вважаю, те, що я зробив за ці роки, - це майже невід'ємно. Я ж прийняв Україну, коли інфляція була 10 600% у рік! Ви уявляєте? Я взагалі не знаю у світі такої інфляції. В роки Великої депресії в США була набагато менша. Ціна на нафту і газ у нас була меншою, ніж на американську газовану воду. І ми вижили. Ми пройшли через це... І вижили, не розгубивши багато чого

- А чи є рішення, про які Ви тепер шкодуєте?

- Звичайно, з позиції сьогоднішнього дня я до деяких проблем ставився би зовсім по-іншому. Я вважаю: дуже погано, що від самісінького початку не з'явилася конституція, яка закладала б нормальні механізми діяльності і відповідальності державної влади. Парламент працював сам по собі, уряд - сам по собі. Ми всі ці роки працювали в умовах жорсткого протистояння парламенту і навіть часом уряду президентів. У Росії, як відомо, цю проблему було вирішено розстрілом Білого дому, бо двох центрів влади не може бути.

- Ви шкодуєте, що не розстріляли свій парламент?

- Я скажу так: якби ми заклали принцип формування уряду коаліційною більшістю в парламенті, заклали принцип взаємної відповідальності, ми би сьогодні були набагато далі у своєму розвитку, і ситуація в Україні була б зовсім іншою. Поки ми не створили відповідальної законодавчої влади. Звичайно, простіше сидіти в парламенті і ні за що не відповідати, стежити собі за роботою уряду.

- А яким Ви бачите механізм взаємної відповідальності влади?

- Механізм той, що є в Європі. Проходять парламентські вибори. Партії, які перемогли, формують коаліційний уряд. Одна коаліція розвалилася - будь ласка, шукайте іншу. Але не може уряд працювати без політичної підтримки парламенту. Або - якщо не так - нехай буде чисто президентська республіка.

- Ви вважаєте, що депутати, які на хвилі народного ентузіазму потрапили до парламенту, популісти і навіть часом просто пройдисвіти, можуть сформувати відповідальний уряд?

- Звичайно, на перехідному етапі потрібне сильне президентське правління. Ми намагалися провести референдум 2000 року, але парламент заблокував дві зміни: що він формує уряд разом із президентом і що президент отримує право розпуску парламенту. На жаль, до проекту записали низку інших питань, які депутатами не сприймалися. Це була, напевно, наша помилка - і реформа провалилася.

- Ви якось уявляєте себе після закінчення президентського терміну? Чим Ви збираєтеся займатися, чи маєте якісь плани?

- Коли я пішов із прем'єрів, я сказав: слава Богу, я ніколи більше не займатимуся політикою. Якийсь час просто "відходив". Напевно, і після закінчення президентства треба буде "відійти" від усього, що сталося за ці роки. Буде час подумати, подумати ґрунтовніше, ніж є можливість сьогодні. Звичайно, я з політики не піду. У Конституції записано, що президент завжди залишається президентом. Хоч і з приставкою "екс".

- А імунітет проти судових переслідувань зберігається?

- У нас немає такого закону. Але я почуваюся абсолютно вільним і відповідальним перед Україною, людиною... Правда... Знаєте, чим відрізняється православна релігія від католицької?

- Ну, багато чим...

- Яке головне свято в католиків, і яке - у православних? Там Різдво - Христос народився, а у нас Великдень - Христос воскрес. У нас, щоб тебе зрозуміли, треба спочатку померти...

Борис Пастернак